

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P280-0068-2022-37

**BEHAVIORÁLNE ZMENY V CESTOVNOM RUCHU V ČASE
PANDÉMIE COVID-19 V KRAJINÁCH SVETA****Behavioral Changes in Tourism During the Covid-19 Pandemic in
the Countries of the World****JANKA BERESECKÁ¹****EVA MATEJKOVÁ²****VERONIKA SVETLÍKOVÁ¹**

¹Ústav regionalistiky a rozvoja vidieka
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

✉ Tr. Andreja Hlinku 2, 949 01 Nitra, Slovak Republic

E-mail: janka.beresecka@uniag.sk, veronika.svetlikova@uniag.sk

¹Institute of Regional Studies and Rural Develop.

Faculty of European Studies and Regional Develop.
Slovak University of Agriculture in Nitra

²Ústav štatistiky, operačného výskumu a matematiky
Fakulta ekonomiky a manažmentu
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

✉ Tr. Andreja Hlinku 2, 949 01 Nitra, Slovak Republic

E-mail: eva.matejkova@uniag.sk

²Institute of Statistics, Operation Research and Math.

Faculty of Economy and Management
Slovak University of Agriculture in Nitra

Anotácia

Cestovný ruch vnímaný ako ekonomická veľmoc tvoriaca 10 % svetového HDP, 30 % exportu služieb a 1 z 10 pracovných miest na svete, je jedným z najviac postihnutých odvetví, pokiaľ ide o príjmy a zamestnanosť, keďže akékoľvek obmedzenie pohybu ľudí v rámci krajín a medzi nimi má na tento sektor negatívny vplyv. Cieľom príspevku je určiť, ktoré krajiny sú najviac závislé od odvetvia cestovného ruchu a identifikovať trendy na bezpečné obnovenie sektora cestovného ruchu ako dôležitého nástroja na dosiahnutie dlhodobej, udržateľnej a inkluzívnej budúcnosti. Príspevok čerpá vybrané údaje z databázy World Travel & Tourism Council a poskytuje analýzu potenciálneho účinku pandémie COVID-19 na cestovný ruch v 33 krajinách sveta, s využitím 8 ukazovateľov. V práci bola použitá metóda zhlukovej analýzy. Na základe výsledkov zhlukovej analýzy sa krajiny rozdelili do štyroch zhlukov. Tie kvantifikujú potenciálne zmeny v správaní účastníkov cestovného ruchu ako dôsledky cestovania a obmedzení mobility, psychologických a ekonomických faktorov. V závere uvádzame hnacie faktory zmien v správaní spotrebiteľov v podobe viacerých scenárov.

Kľúčová slova

spotrebiteľské správanie, dopyt v cestovnom ruchu, pandémie Covid-19

Annotation

Perceived as an economic power accounting for 10% of world GDP, 30% of services exports and 1 in 10 jobs in the world, tourism is one of the most affected sectors in terms of income and employment, as any restriction on the movement of people within and between countries has a negative impact on this sector. The aim of the paper is to identify which countries are most dependent on the tourism sector and to identify trends for the safe recovery of the tourism sector as an important tool for achieving a long-term, sustainable and inclusive future. The paper draws selected data from the World Travel & Tourism Council database and provides an analysis of the potential impact of the COVID-19 pandemic on tourism in 33 countries, using 8 indicators. The method of cluster analysis was used in the work. Based on the results of the cluster analysis, the countries were divided into four clusters. They quantify potential changes in the behaviour of tourism participants as a consequence of travel and mobility constraints, psychological and economic factors. Finally, we present the drivers of changes in consumer behaviour in the form of several scenarios.

Key words

consumer behaviour, tourism demand, Covid-19 pandemic

JEL Classification: Z32, Z33

1. Úvod

Vírusové ochorenie COVID-19 spôsobilo pandémie koronavírusu roku 2019 vyvolanú smrteľnou infekciou (SARS-CoV-2). Výskyt najsmrteľnejšieho vírusového ochorenia zasiahol všetky hospodárske odvetvia (Abbas a kol., 2021). Globálny cestovný ruch utrpel najhorší rok v histórii v roku 2020. Podľa Svetovej organizácie cestovného ruchu (UNWTO) počet medzinárodných príchodov klesol o 74 %, o 1 miliardu bolo menej medzinárodných priletov ako v predchádzajúcom roku, čo je porovnateľné so 4 % poklesom zaznamenaným počas svetovej hospodárskej krízy v roku 2009 (UNWTO, 2021a). 6,6 až 11,7 milióna pracovných miest môže byť ohrozených skrátením pracovného času alebo trvalou stratou pracovných miest v roku 2020. Tieto pracovné miesta, ktoré sú ohrozené predstavujú 3,2 % až 5,6 % z celkovej aktívnej populácie EÚ. Pandémia COVID-19 priamo prerušila cestovný ruch HDP o viac ako polovicu v roku 2020, čím sa znížila 2,0 bilióna USD na 1,8 % svetového HDP. Tento pokles predstavuje asi 70 % z celkového poklesu svetového HDP v roku 2020. Príchody medzinárodných turistov klesli o 73 % v roku 2020, zatiaľ čo exportné príjmy z cestovného ruchu klesli v reálnom vyjadrení o 63 %. Strata príjmov z exportu z medzinárodného cestovného ruchu sa odhaduje na 1,1 bilióna USD a predstavuje 42 % z celkovej straty v medzinárodnom obchode v roku 2020. Kým predchádzajúca kríza v roku 2008 prišla ako dôsledok zle nastaveného finančného systému zvnútra, pandémie predstavuje pre ekonomiku externý šok (Slovak Business Agency, 2021)

Pandémia nastolila témy, ktoré sú predmetom vedeckého výskumu. Počet štúdií súvisiacich so skúmaním jej vplyvov na CR, na pretváranie a zvládanie takejto krízy aj zavedením inovácií a zmien na oživenie tohto odvetvia dramaticky rastie (Sigala, 2020). Viacerí autori (Yang a kol., 2020 Polyzos, et al. 2020, Sharma a Nicjolau, 2020) sa venovali predpovediam očakávaných dopadov aj v rôznych pododvetviach cestovného ruchu. V prevažnej miere riešili dopady koronavírusu na strane dopytu. Pozorovanie dopadov a dôsledkov COVID-19 môže zahŕňať tieto významné zainteresované strany: dopyt po cestovnom ruchu, zdroje cestovného ruchu, organizácie cestovného ruchu a vládni predstavitelia (Sigala, 2018). Tieto tri strany môžu preukázať odozvu na ohnisko, regeneráciu a cykly reštartu, aby integrovali fázu po prechode COVID-19. Avšak málo sa vie o negatívnych dôsledkoch chorôb na finančnú výkonnosť pohostinských spoločností. Štúdie z prostredia napr. amerického reštauračného priemyslu dokumentujú, že firmy s väčšou veľkosťou, väčšími peňažnými tokmi, menšou ROA a väčšou internacionalizáciou sú odolnejšie voči poklesu výkonov v reakcii na COVID-19 (García-Gómez a kol. 2021). Taktiež Sigala (2018) tvrdí, že na regeneráciu a reštart odvetvia po pandémii je potrebné riešiť aj zdroje CR, organizácie a vládne opatrenia. Iní autori dopĺňajú tvrdenia, že k reštartu je potrebné venovať náležitú pozornosť e-turizmu. Elektronický cestovný ruch môže zmeniť budúcnosť cestovného ruchu tým, že poskytne merateľné a multifunkčné hodnotové štruktúry, štruktúrne definície, teoretické trendy, hmatateľné a flexibilné technické koncepty. Technologické inovácie si vyžadujú zmeny v práci v oblasti e-turizmu, vrátane histórie, reflexie, otvorenosti, rovnosti, rozmanitosti a inovácií.

Tab. 1: Hnacie faktory zmeny

Hybné sily zmien v cestovnom ruchu		Podobne ako pri iných hospodárskych krízach	
Vládne opatrenia		Psychologické faktory	Ekonomické faktory
Obmedzenia mobility a cestovania	Zdravotné/bezpečnostné opatrenia v ubytovacích a stravovacích službách	Kontext správania	Zníženie príjmu domácnosti
• zrušené lety	• obmedzené využitie priestoru	Pocit zdravotnej neistoty	Nezamestnanosť
• uzavretie hraníc	• stanoviť maximálnu kapacitu v prevádzkach	• ovplyvniť ochotu cestovať	• zníženie príjmu domácnosti
• uväznenie a uzamknutie (lockdown)		• vyvolať nové preferencie spotrebiteľov	Neistota o budúcnosť
			• zníženie nákladov na voľný čas a cestovanie
Podmienky na strane ponuky		Podmienky na strane dopytu	

Zdroj: Marques Santos a kol. (2021)

Štúdie zaoberajúce sa spotrebiteľským správaním, napr. bližšie tabuľka 1 (Marques Santos a kol., 2021) poukazujú aj na to, že pandémie COVID-19 má naďalej veľmi negatívny vplyv na ľudí. Výrazne ovplyvnila potrebu rekreácie

a relaxu na zmiernenie psychického stresu, ktorý mal nepriaznivé účinky na fyzické a duševné zdravie všetkých ľudí vrátane detí. Viaceré deklarujú, že podporila rast nových trendov (Papcunová a kol., 2021) domáceho cestovného ruchu, aj keď mnohé krajiny mali rôzne protipandemické opatrenia diferencované formami a veľkosťou. Čistota, dezinfekcia vnútorných a vonkajších priestorov podnikov CR, vzdialenosť medzi zamestnancami cestovného ruchu a zákazníkmi môžu ovplyvniť spotrebiteľské správanie účastníkov cestovného ruchu (Madani a kol. 2020).

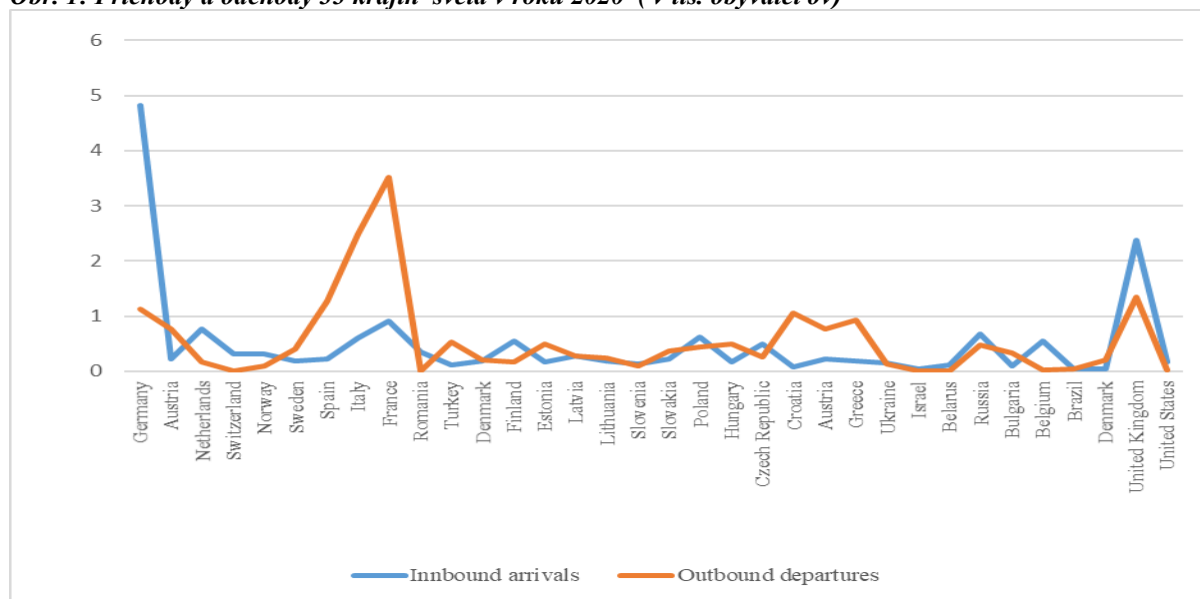
V súčasnej dobe aj medzinárodný cestovný ruch pomaly nabera na obrátkach, hoci oživenie zostáva veľmi krehké a nerovnomerné. Rastúce obavy z delta variantu vírusu viedli niekoľko krajín k opätovnému zavedeniu restriktívnych opatrení. Navyše nestálosť a nedostatok jasných informácií o vstupných požiadavkách by mohli naďalej ohrozovať obnovenie medzinárodného cestovania. Očkovacie programy na celom svete spolu s miernejšími obmedzeniami pre očkovaných cestujúcich a používaním digitálnych nástrojov, ako je napríklad certifikát EÚ Digital COVID, však prispievajú k postupnej normalizácii cestovania. Hľadanie správnej rovnováhy medzi udržaním bezpečnosti ľudí a zachovaním životne dôležitého záchranného lana cestovného ruchu, je možné aj efektívnou spoluprácou UNWTO so Svetovou zdravotníckou organizáciou-WHO (UNWTO, 2021b) prepracovaním stratégií inteligentnej špecializácie smerom k udržateľnosti, využívaním existujúcich a nových digitálnych a ekologických riešení, diverzifikáciou hodnotových reťazcov cestovného ruchu (EÚ, 2022).

2. Ciele a metodika

Cieľom príspevku je určiť, ktoré krajiny sú najviac závislé od odvetvia cestovného ruchu a identifikovať trendy na bezpečné obnovenie sektora cestovného ruchu ako dôležitého nástroja na dosiahnutie dlhodobej, udržateľnej a inkluzívnej budúcnosti.

Výstupy boli spracované na základe údajov verejne dostupných dát z databáz World Travel & Tourism Council, ktorá je globálnou autoritou pre ekonomický a sociálny prínos cestovania a turizmu (UNWTO, 2022, WTTC, 2022). Z metodologického hľadiska bola v príspevku typológia krajín EÚ realizovaná prostredníctvom metódy viacrozmernej analýzy - zhlukovej analýzy vychádzajúcej z 8 ukazovateľov súvisiacich s problematikou cestovného ruchu. Išlo o nasledovné vybrané ukazovatele: príspevok cestovného ruchu na HDP, príspevok cestovného ruchu na zamestnanosť, domáce výdavky, medzinárodné výdavky, voľnočasové výdavky, podnikateľské výdavky, príjmy a odchody. Analýzy za 33 krajín vrátane krajín EÚ 27 boli realizované za rok 2020. Pri vytváraní skupín krajín, v ktorých je situácia podobná z hľadiska cestovného ruchu, bola použitá hierarchická metóda zhlukovania - Average linkage method. Pri určovaní zhlukov sme vychádzali z heuristického prístupu. Výsledok zhlukovej analýzy bol vizuálne zobrazený prostredníctvom dendrogramu. Analýzy boli realizované v štatistických softvéroch SAS EG 5.1 a Statgraphics (Tranos a kol., 2021).

Obr. 1: Príchody a odchody 33 krajín sveta v roku 2020 (v tis. obyvateľov)

Zdroj: vlastné spracovanie

V grafe sa nezobrazujú krajiny, ktoré dosiahli 0 hodnoty, v príchodoch tento stal nenastal, avšak pri odchodoch z tej krajiny nadobudli 0 hodnoty krajiny, Švajčiarsko, Rumunsko, Izrael a Bielorusko. Z tejto vzorky sme vybrali krajiny s najvyššou hodnotou pri príchodoch: Nemecko, Francúzsko, Taliansko, Rusko a Spojené kráľovstvo, pri odchodoch Taliansko, Grécko, Spojené kráľovstvo, Španielsko, Francúzsko.

V týchto vybraných krajinách sme hodnotili 8 kritérií na základe výsledkov z nich vznikli 4 zhluky. Z toho vyplynuli otázky:

1. Ktoré krajiny z 33 krajín majú najnižší príspevok na HDP a zamestnanosť v roku 2020?
2. Ktoré krajiny majú najvyššie výdavky domáce a podnikateľské a najnižšie medzinárodné výdavky a výdavky na voľný čas?
3. Ktoré krajiny majú najvyšší príspevok na HDP?
4. Ktoré krajiny majú najvyšší príspevok na zamestnanosť, medzinárodné výdavky a výdavky na voľný čas?

Z krajín EÚ 27 sme vybrali údaje: HDP, zamestnanosť, výdavky na cestovný ruch domácich návštevníkov, medzinárodné výdavky, výdavky na voľný čas, výdavky na podnikanie, príjazdy, odchody. Následne sme z prichádzajúcich krajín vybrali 5, ktoré mali najvyššie hodnoty odchodov aj príchodov z medzinárodného CR. Použitím zhlukovej analýzy sme vytvorili 4 zhluky:

1. zhluk bol tvorený 11 krajinami (Rakúsko, Bulharsko, Česko, Estónsko, Grécko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko, Slovensko, Slovinsko), kritéria tvorby zhluku - najnižšie príspevky na HDP a zamestnanosť, čiže v týchto krajinách nie je CR rozhodujúcim odvetvím na základe týchto dvoch kritérií,
2. zhluk bol tvorený 8 krajinami (Dánsko, Fínsko, Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Holandsko, Rumunsko, Švédsko) kritéria - najvyššie domáce a podnikateľské výdavky a najnižšie medzinárodné výdavky a výdavky na voľný čas,
3. zhluk je tvorený 3 krajinami a to Belgicko, Portugalsko, Španielsko, kritérium - najvyššie príspevky na HDP,
4. zhluk je tvorený 5 krajinami Chorvátsko, Cyprus, Írsko, Luxembursko, Malta, kritéria - najvyšší príspevok na zamestnanosť, najväčšie medzinárodné výdavky ako aj výdavky na voľný čas a najviac príchodov do Spojeného kráľovstva. Príchody a odchody krajín EU 27 + Bielorusko, Rusko, Izrael, Brazília a Turecko, Švajčiarsko.

3. Výsledky

Na základe zvolených kritérií, zvoleného objektu výskumu boli vytvorené klastre cestovného ruchu, ktoré bližšie popisuje tabuľka 2.

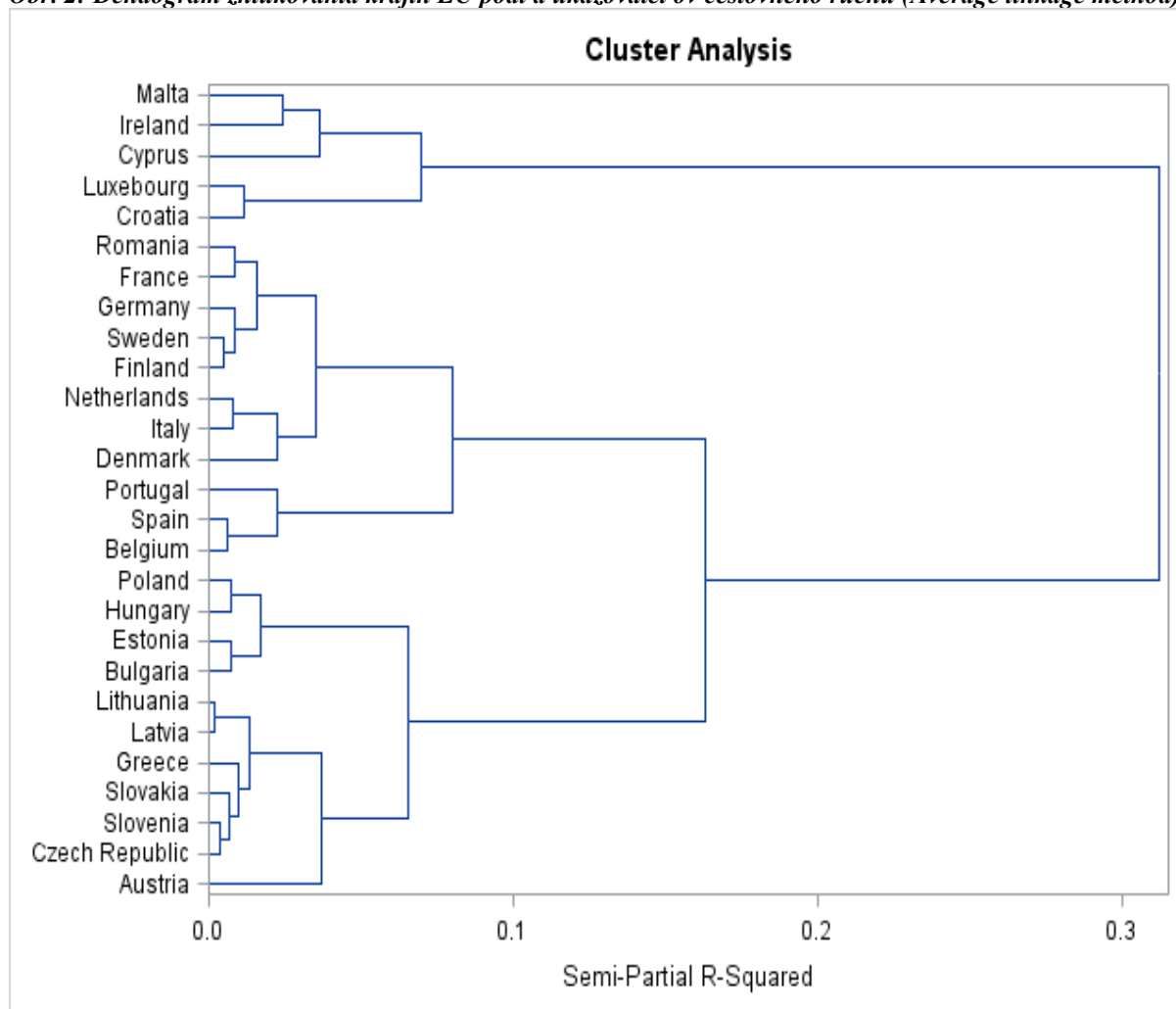
Tab. 2: Klastre indikátorov cestovného ruchu

Kritéria	Faktorové skóre				Hodnoty	
	1	2	3	4	MAX	MIN
Príspevok CR na HDP	0,047	0,053	0,058	0,055	0,058	0,047
Príspevok CR na zamestnanosť	0,091	0,100	0,124	0,214	0,214	0,091
Domáce výdavky	0,472	0,773	0,553	0,182	0,773	0,182
Medzinárodné výdavky	0,528	0,228	0,447	0,818	0,818	0,228
Voľnočasové výdavky	0,838	0,794	0,853	0,872	0,872	0,794
Podnikateľské výdavky	0,162	0,206	0,147	0,128	0,206	0,128
Príchody Nemecko	0,201	0,195	0,120	0,138	0,201	0,120
Príchody Francúzsko	0,005	0,028	0,140	0,044	0,140	0,005
Príchody Taliansko	0,036	0,006	0,000	0,034	0,036	0,000
Príchody Rusko	0,044	0,015	0,000	0,014	0,044	0,000
Príchody Spojené kráľovstvo	0,025	0,070	0,127	0,230	0,230	0,025
Odchody Taliansko	0,093	0,091	0,090	0,094	0,094	0,090
Odchody Grécko	0,032	0,051	0,027	0,056	0,056	0,027
Odchody Spojené kráľovstvo	0,000	0,091	0,107	0,046	0,107	0,000
Odchody Španielsko	0,023	0,024	0,050	0,150	0,150	0,023
Odchody Francúzsko	0,022	0,111	0,387	0,244	0,387	0,022

Poznámka: V tabuľke sú červenou farbou označené minimálne a modrou farbou maximálne hodnoty skúmaného indikátora.
Zdroj: vlastné spracovanie prostredníctvom softvéru Statgraphics

V tabulce je uváděných 16 kritérií, z ktorých najvyššiu hodnotu dosahuje kritérium Voľnočasových výdavkov a najnižšiu hodnotu kritérium Odchody Spojené kráľovstvo. Samotná typológia krajín bola realizovaná prostredníctvom zhlukovej analýzy (average linkage method). Proces zoskupovania podobných krajín EÚ 27 je prezentovaný dendrogramom, bližšie nasledovný obrázok.

Obr. 2: Dendrogram zhlukovania krajín EÚ podľa ukazovateľov cestovného ruchu (Average linkage method)

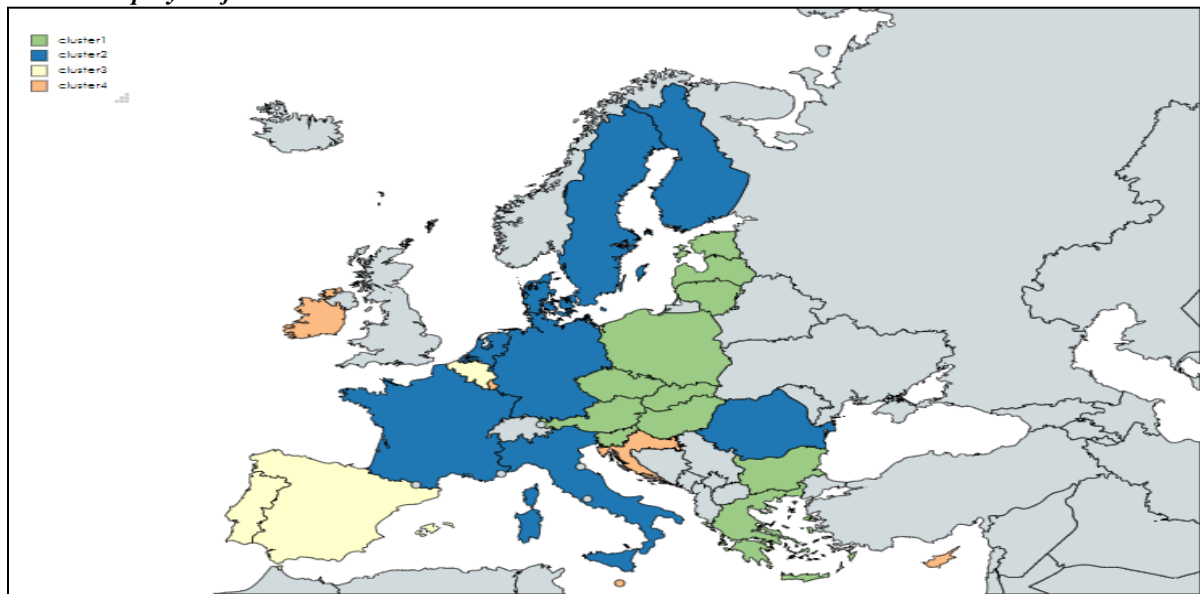

Zdroj: vlastné spracovanie prostredníctvom softvéru Statgraphics

Na základe dendrogramu ako aj po rozbere získaných výsledkov sme uvažovali s vytvorením 4 samostatných skupín krajín EÚ, ktoré sú z geografického hľadiska prezentované na mape Európy v obrázku 3.

Najpočetnejší bol z hľadiska typológie cestovného ruchu 1. klaster krajín, do ktorého patria: Rakúsko, Bulharsko, Česká republika, Estónsko, Grécko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko, Slovensko a Slovinsko. Prvý zhluk sa vyznačuje najvyššími príchodmi z krajín Nemecka, Talianska a Ruska. Najnižšími príspevkami na HDP a zamestnanosť, kde cestovný ruch nie je rozhodujúcim prvkom pri tvorbe HDP v týchto krajinách. Najnižšie príjmy z Francúzska a Spojeného kráľovstva a najnižšie odchody do Španielska, Spojeného kráľovstva a Francúzska.

Do 2. zhluku sú zaradené krajiny: Dánsko, Fínsko, Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Holandsko, Rumunsko a Švédsko. Druhý zhluk sa vyznačuje najvyššími domácimi a podnikateľskými výdavkami ako aj najnižšími medzinárodnými a voľnočasovými výdavkami.

Obr. 3: Skupiny krajín EÚ

Zdroj: vlastné spracovanie

3. zhluk tvoria krajiny Belgicko, Portugalsko, Španielsko. Pre tieto krajiny je typický najvyšší príspevok na HDP, najvyššie príjmy z Francúzska, najvyššie odchody do Spojeného kráľovstva a Francúzska, najnižšie príjmy z Nemecka, Talianska a Ruska a odchody do Grécka a Talianska.

Do 4. zhluku boli zaradené krajiny Chorvátsko, Cyprus, Írsko, Luxembursko a Malta. Tento zhluk sa vyznačuje najvyšším príspevkom na zamestnanosť, medzinárodnými a voľnočasovými výdavkami. Najvyššími príjmi zo Spojeného kráľovstva, odchodmi do Talianska, Grécka a Španielska, najnižšími domácimi a podnikateľskými výdavkami. V tomto zhluku skúmané ukazovatele dosahovali až 7x najvyššie hodnoty spomedzi ostatných zhlukov.

Na základe viacerých výskumov (Marques Santos a kol., 2020), ktoré sa venovali zmenám v spotrebiteľskom správaní boli vypracované rôzne scenáre, ktoré by mohli byť hnacími silami pri reštarte cestovného ruchu. Prvý scenár poukazoval na to, že možno očakávať predĺžené horúce dlhé leto. V celej EÚ členské štáty pomerne rýchlo otvorili hranice iným členským štátom EÚ. Dôvera spotrebiteľov v cestovanie je obozretnejšia, preferujú sa menej preplnené destinácie orientované na prírodu. Kapacita turistických destinácií je výrazne ovplyvnená bezpečnostnými opatreniami vlád a väčšina spoločností prežila vďaka obmedzenému trvaniu krízy a sprievodnými vládnymi podpornými opatreniami. Druhým scenárom je strach z cestovania avšak žiadaný útek kamkoľvek. Tento scenár odráža preferenciu vnútroštátneho cestovania, zmenilo sa spotrebiteľské správanie účastníkov cestovného ruchu v tom, že dochádza k preferencii dovolení na dlhšie časové obdobie, eliminuje sa sezónnosť, nakoľko spotrebiteľia majú potrebu uniknúť v určitom okamihu kedykoľvek počas roka do bezpečného, poznaného prostredia. Scenár ďalšej možnej vlny pandémie, je sprevádzaný zdravotne bezpečným cestovaním (EK, 2022) WTTC verí, že správne rozhodnutia, účinná politika a odporúčania, napr. byť jednotní a jasní uprostred chaosu, prijímať a harmonizovať jasné zdravotné a hygienické protokoly podporujúce dôveru v CR, menia cestovateľské sklony a správanie spotrebiteľov cestovného ruchu smerom k známym, predvídateľným, dôveryhodným destináciám. Budúcnosť sektora WTTC vidí v plnení očakávaní cestovateľov pre hygienickejšie, bezdotykové, digitálne zážitky, realizované aj za pomoci digitálnych zdravotných preukazov na cestovanie a tvorby rámcov zložených na eliminovanie rizík pre bezpečnú medzinárodnú mobilitu (WTTC, 2022).

Tab. 3: Výsledky zhlukovej analýzy

Zhluk	Krajiny	Výsledky zhlukovej analýzy
1	 Rakúsko	<ul style="list-style-type: none"> • najvyššie príchody majú štáty: Nemecko, Taliansko, Rusko • najnižšie príchody Francúzsko, UK • najnižšie odchody: UK, Španielsko, Francúzsko • najnižšie príspevky na GDP a zamestnanosť CR nie je rozhodujúci pri tvorbe GDP v týchto krajinách
	 Bulharsko	
	 Česká republika	
	 Estónsko	
	 Grécko	
	 Maďarsko	
	 Lotyšsko	
	 Litva	
	 Poľsko	
	 Slovakia	
 Slovinsko		
Zhluk s najnižšími hodnotami HDP a zamestnanosti.		
2	 Dánsko	<ul style="list-style-type: none"> • najvyššie domáce a obchodné výdavky • najnižšie medzinárodné výdavky a výdavky na voľný čas
	 Fínsko	
	 Francúzsko	
	 Nemecko	
	 Taliansko	
	 Holandsko	
	 Rumunsko	
 Švédsko		
<i>Zhluk, v ktorom väčšinu premenných majú medzi MIN a MAX hodnotu.</i>		
3	 Belgicko	<ul style="list-style-type: none"> • najvyšší príspevok na GDP, príchody Francúzsko, odchody UK a Francúzsko • najnižšie: príchody Nemecko, Taliansko, Rusko, Odchody Taliansko a Grécko
	 Portugalsko	
	 Španielsko	
Zhluk s najvyššími hodnotami HDP.		
4	 Chorvátsko	<ul style="list-style-type: none"> • najvyšší príspevok na zamestnanosť • najvyššie medzinárodné výdavky • ako aj výdavky na voľný čas • najvyššie príchody do UK • najvyššie odchody do Talianska, Grécka Španielska • najvyššie domáce a obchodné výdavky
	 Cyprus	
	 Írsko	
	 Luxembursko	
	 Malta	
Zhluk, v ktorom až 7x dosahovali skúmané ukazovatele najvyššie hodnoty.		

Zdroj: vlastné spracovanie

Záver

Pandémia COVID-19 jasne ukázala význam cestovného ruchu pre naše ekonomiky a spoločnosti. Cestovný ruch je teraz súčasťou globálnej diskusie a je jadrom národných aj medzinárodných akčných plánov obnovy. V príspevku boli identifikované štyri zhluky z 33 krajín a to zhluk s najnižšími hodnotami HDP a zamestnanosti, zhluk, v ktorom väčšinu premenných označuje MIN a MAX hodnotu, zhluk s najvyššími hodnotami HDP a zhluk, v ktorom až 7x dosahovali skúmané ukazovatele najvyššie hodnoty. Štatistické výsledky sú v súlade s prijatými opatreniami jednotlivých vlád v skúmaných krajinách. Aj v čase pandémie boli najviac navštevované krajiny Nemecko, Francúzsko, Taliansko, Rusko, Spojené kráľovstvo. Dôležitosť postavenia odvetvia zo strany vlád bola v krajinách Belgicko, Portugalsko, Španielsko. Najvyššie ekonomické benefity z domáceho cestovného ruchu boli v krajinách Dánsko, Fínsko, Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Holandsko, Rumunsko, Švédsko. Z vybraných ukazovateľov, najvyšší príspevok na zamestnanosť, medzinárodné výdavky, ako aj výdavky na voľný čas, najvyššie príchody do Spojeného kráľovstva, odchody do Talianska, Grécka Španielska, najvyššie domáce a obchodné výdavky sme zaznamenali u krajín Chorvátsko, Cyprus, Írsko, Luxembursko a Malta. Kolaboratívny a multilaterálny prístup je a musí zostať stredobodom využívania skúseností, ktoré sme sa naučili v tak krátkom čase. Zabezpečenie harmonizovaných cestovných protokolov by malo byť poslanstvom pre reštart cestovného ruchu v mnohých častiach sveta. Príspevok poskytuje základ k ďalšiemu výskumu, v ktorom by bolo vhodné skúmať ekonomické dôsledky prijatých opatrení v jednotlivých krajinách.

Literatura

- [1] BBAS, J., MUBEEN, R., IOREMBER, P. T., RAZA, S., MAMIRKULOVA, G., (2021). Exploring the impact of COVID-19 on tourism: transformational potential and implications for a sustainable recovery of the travel and leisure industry, *Current Research in Behavioral Sciences*, vol. 2, ISSN 2666-5182. DOI: 10.1016/j.crbeha.2021.100033.
- [2] GARCÍA-GÓMEZ, C. D., DEMIR, E., DÍEZ-ESTEBAN, J. M., BILAN, Y., (2021). The impact of COVID-19 outbreak on hotels' value compared to previous diseases: the role of ALFO strategy. *Heliyon*, vol. 7, no. 8. ISSN 2405-8440. DOI: 10.1016/j.heliyon.2021.e07836.
- [3] MARQUES SANTOS, A., MADRID GONZÁLES, C., HAEGEMAN, K. a kol., (2020). *Behavioural changes in tourism in times of Covid-19: employment scenarios and policy options*. Luxembourg: Publications Office. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2760/00411>.
- [4] EÚ, (2022). *Transition pathway for Tourism*. Luxembourg: Publications Office. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2873/344425>.
- [5] MADANI, A., BOUTEBAL, S. E., BENHAMIDA, H., BRYANT, C. R., (2020). The Impact of Covid-19 Outbreak on the Tourism Needs of the Algerian Population. *Sustainability*, vol. 12, no. 21. ISSN 2071-1050. DOI: 10.3390/su12218856.
- [6] SIGALA, M., (2020). Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of business research*, vol. 117, pp. 312–321. ISSN 0148-2963. DOI: 10.1016/j.jbusres.2020.06.015.
- [7] SIGALA, M., (2018). New technologies in tourism: From multi-disciplinary to anti-disciplinary advances and trajectories. *Tourism Management Perspectives*, vol. 25, pp. 151-155. ISSN 2211-9736. DOI: 10.1016/j.tmp.2017.12.003.
- [8] PAPCUNOVÁ, V., ONDRUŠOVÁ, D., HUDÁKOVÁ, J., (2021). Storytelling as a part of destination marketing in the Trenčín Region. In *XXIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 286-293. ISBN 978-80-210-9896-1. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9896-2021-35.
- [9] TRANOS, E., KITSOS, T., ORTEGA-ARGILÉS, R., (2021). Digital economy in the UK: regional productivity effects of early adoption. *Regional Studies*, vol. 55, no. 12, pp. 1924-1938. ISSN 0034-3404. DOI: 10.1080/00343404.2020.1826420.
- [10] UNWTO, (2021a). *2020: Worst Year in Tourism History with 1 Billion Fewer International Arrivals*. [online]. [cit. 2022-04-05]. Dostupné z: <https://www.unwto.org/news/2020-worst-year-in-tourism-history-with-1-billion-fewer-international-arrivals>.
- [11] UNWTO, (2021b). *International Travel Largely on Hold Despite Uptick in May*. [online]. [cit. 2022-04-05]. Dostupné z: <https://www.unwto.org/international-travel-largely-on-hold-despite-uptick-in-may>.
- [12] UNWTO, (2022). *UNWTO Tourism Recovery Tracker*. [online]. [cit. 2022-04-05]. Dostupné z: <https://www.unwto.org/unwto-tourism-recovery-tracker>.
- [13] WTTC, (2022). *Economic Impact Reports*. [online]. [cit. 2022-04-05]. Dostupné z: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact>.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu KEGA s názvem Funkčné, inovačné a digitálne vzdelávanie predmetu Marketing cestovného ruchu číslo 033SPU-4/2022.